

Pri drugi lutki je jecljal krvavi Mavsar:

„Odpusti mi! Moral sem! Ljudje so tako zahtevali!“

Lutka mu je odgovorila kakor v solznem smehu:

„Zakaj si pljuval na moje trpljenje, ko si vendar vedel, da to ni prav. A zato, ker si me na morilnem odru, preden si me obesil, še bít s pestjo v obraz, ná, za spomin!“ In mu je tudi dala drobno nitko od svoje zanke.

Tako je hodil nekdanji krvnik med svojimi žrtvami in vsaka mu je potisnila nitko v roko.

Zadnja pa mu je še rekla:

„Čudiš se, da imamo vesele obraze? Vse življenje smo zabavale ljudi, ker smo jih ljubile in zato nam je Bog pustil veselje na licih tudi po smrti. Kaj pa si delal ti? Kakšen bo tvoj obraz . . .?“

Krvnik je gledal zmedeno predse in v strahu začutil, da so se mu v roki zvezale vse nitke v debelo vrv, ki se je zvila v zanko.

Še preden je trenil, ga je zanka potegnila kvišku in kakor v zrcalu je gledal svoje preplašeno lice: nobenega smeha ni bilo na njem, nobene sence lepote in ne dobrote.

Tako je obvisel med svojimi žrtvami, obvisel in visel kot ogromna, spačena in najbolj ostudna lutka svojega časa.

STAROGRŠKA FILOZOFIJA IN SLOVENCI

FRANCE VEBER

I

Vse kaže, da živimo v preporodni dobi narodnega prebujanja in nacionalnega hotenja. To prebujanje in hotenje pa bi bilo že naprej nemožno, če bi ne slonelo na dejstvu posebne narodne in nacionalne miselnosti: ono prebujanje in hotenje je samo poseben vnanji izraz te miselnosti, in ta miselnost postaja tudi sama tem jasnejša in krepkejša, čim bolj se kakorkoli še posebej tudi na zunaj izraža. Zato menim, da gre posebnemu ter nepristransko odkritosrčnemu študiju take narodne in nacionalne miselnosti vprav v naših dneh še poseben pomen.

Te miselnosti kajpada ne moremo neposredno opazovati in jo vidimo samo v trajnejših usedlinah narodnega in nacionalnega dela. In zopet menim, da je glavni in najčistejši primer take že na zunaj vidne usedline resnične narodne in nacionalne miselnosti samo *filozofija* in *filozofsko gledanje* na svet in življenje. Znano mi je, da bi marsikomu bolj prijalo,

če bi na tem mestu ne navedel filozofije, pač pa n. pr. zgodovino, jezik, umetnost, gospodarstvo, politiko. Toda zgodovina je v premnogih ter prav bistvenih ozirih tudi posledica dejstev, ki so od sleherne narodne in nacionalne miselnosti poljubno oddaljene; tu je misliti n. pr. na tako zvane zgolj „usodne“ dogodke ali tudi na zgodovinske učinke samega samoljubja in zasebnega stremljenja. Kolikor pa naj tudi taka ali drugačna zgodovina še postane izraz take ali drugačne narodne in nacionalne miselnosti, zavisi od vprašanja, ali in v koliki meri se tudi v njej odraža tako ali drugačno *človekozorno in svetozorno gledanje* na svet in življenje. To velja v enaki meri tudi za vse ostale posebne tvorbe narodnega in nacionalnega življenja: razlika med zapadnim in vzhodnim življenjem je najčisteje izražena v razliki med zapadno in vzhodno filozofijo in tudi bistvo zapadne romanske, germanske in slovanske duše zadene najbolj neposredno samo pravi filozofski duh njenega narodno-nacionalnega svojstva.

Pri tem je stranskega pomena vprašanje, ali se ta filozofija in ta filozofski duh tudi tako rekoč še posebej goji in beleži; glavno pa je, da ima vse dejansko narodno in nacionalno življenje ter prizadevanje že *samo* vrednost posebne filozofije in posebnega filozofskega gledanja. N. pr. Slovani ne proizvajajo na debelo posebnih „filozofskih sistemov“, kakor so to pač delali in še delajo n. pr. Francozi, Angleži in Nemci; toda kdo bi iz tega razloga menil, da Slovani nimajo svoje filozofije, *svojega* centralnega gledanja na svet in življenje, po katerem druge narode morda celo poljubno prekašajo?

V tem stiku je namreč zlasti pomniti, da filozofija, kakor naj bo za narodno in nacionalno miselnost takó neposredno značilna, ni kos gole znanosti v ožjem pomenu besede, pač pa neizogibni *pogoj* za tako znanost in sploh za vse posebno kulturno prizadevanje. Znanost se pokori bolj predmetu, ki ga po svoje obdeluje, bistvo sem spadajoče filozofije pa je bolj v *načinu* gledanja, kakor ga narekuje tisti, ki gleda, in ne to, kar kdo gleda. Tu gre prvenstveno za pravo *osebno* motrenje sveta in življenja, katero šele daje tudi svetu in življenju samemu značaj enako posebne enotnosti: ta enotnost je v prvem redu enotnost „opazujočega“ in šele nato tudi enotnost „opazovanega“. In naj takoj dodam, da bi brez take in torej zgolj osebno pogojene enotnosti sveta in življenja bilo tudi vsako ugotavljanje kakršnekoli drugačne ter zgolj stvarno utemeljene enotnosti stvarstva že naprej izključeno.

To načelo velja brez izjeme za vse panoge naše kulture in civilizacije, od najčistejše znanosti in umetnosti do same tehnike in običajnega gospodarstva. Filozofsko, namreč pravo osebno gledanje je osnovno človeško gledanje in brez *tega* gledanja bi tudi ne bilo nikakega drugačnega ter

svojstveno človeškega udejstvovanja in prizadevanja. Toda tudi to filozofsko, osebno gledanje utegne biti še kaj raznoliko, in prepričan sem, da so tudi najgloblje narodne in nacionalne razlike prav za prav samo razlike v filozofskem, osebnem gledanju na svet in življenje. Vsak človek se zaveda „svoje“ osebne enotnosti in ni dveh oseb, ki bi sebe in svojo okolico enako enotno motrili. Vendar nam vprav naši dnevi prejasno dokazujejo, da moramo govoriti tudi še o bolj ali manj splošno veljavnih ali tipičnih oblikah take osebne enotnosti in da je vprav vsaka taka oblika obenem že toliko kakor dejstvo pristojne narodne in nacionalne miselnosti. Naposled pa še velja, da smo vendar vsi „ljudje“ in da smo, recimo, od golega živalstva vsaj v načelu vsi enako oddaljeni. Ali to je, da se takó izrazim, zgolj negativna določitev našega osebnega svojstva in nam sama še nikakor ne dovoljuje, govoriti o neki najsplošnejši obliki osebne enotnosti in o vzporedni taki miselnosti, ki bi veljala za vse ljudi *in* ki bi mogla biti *tudi sama dejanski obistinjena*. Take oblike in take miselnosti ni ali pa sama zamré, ko naj bi postala dejanski oživljena. Tembolj pa nas ideja vsečloveške občestvenosti upravičuje, da govorimo o zares splošno veljavnih oblikah *osebnega razvoja* in o takih zakonitih *razvojnih stopnjah* narodne in nacionalne miselnosti, ki so za vse narode enako značilne, čeprav jim daje vsak narod še neko posebno in zanj veljavno vsebino. In tu je izhodišče mojega glavnega vprašanja.

Evropci smo kulturni potomci starega Grka. Zato nas po vsem rečenem tudi ne more začuditi znano dejstvo, da je starogrška kulturna zgodovina takó znamenita zlasti po svoji filozofski vsebini. In sicer je vprav starogrška filozofija najzgodnejši primer take filozofije, kakor naj bo obenem zares neposredni znak same narodne in nacionalne miselnosti. Starogrška filozofija je v prvi vrsti starogrško osebno gledanje na svet in življenje in enotnostne stopnje stvarstva, ki nam jih ta filozofija odkriva, so obenem one enotnostne stopnje, katere doživeti in doseči je bilo sojeno samemu starogrškemu *jazu*. Ne trdim, da bi se morale te stopnje v polnem obsegu vračati tudi na točki vsakega poznejšega naroda. Saj so se poznejši narodi mogli že marsikakó okoristiti z vsem tem, do česar se je po lastnem razvoju bila povzpela že starogrška narodna miselnost. Zato bomo, če se ozremo na podobni razvoj drugih in poznejših narodov, po vsej verjetnosti prav redko našli uresničeno vse to, kar nam prikazuje na vseh svojih stopnjah sem spadajoči razvoj starogrškega naroda. Ta razvoj je bil namreč povsem naravno še tako rekoč premočrten in nam prikazuje posamezne razvojne stopnje narodnega življenja, kakor da bi bilo to življenje postavljeno v nekak umetni laboratorij, v katerem se hočejo proučevati samo prave *prvine* takega življenja in v katerem naj bodo že naprej izločena vsa *stranska* dejstva, ki zastirajo pogled na to,

kar je pri stvari res bistveno; podobni razvoj poznejših narodov pa je prepoln vprav takih stranskih in za zaželeni „čisti“ študij narodnega in nacionalnega življenja večkrat naravnost kvarnih činiteljev. Že to pa pove, da ima proučevanje takega prarazvoja, kokor ga najdemo na točki starogrškega naroda, še poseben pomen tudi za globlje umevanje poznejšega in tudi današnjega narodnega in nacionalnega življenja. Nam gre v prvi vrsti samo za zakonite stopnje same narodne in nacionalne miselnosti, za zakonite stopnje *narodnega in nacionalnega gledanja* na svet in življenje. Zato nam gre tudi pri starem Grku v prvi vrsti za razvoj njegove filozofije, in sicer one filozofije, katera edina je že neposredno tudi narodno in nacionalno miselno pomembna. V tem pogledu pa je za nas važna samo ena velika doba starogrškega življenja in ta doba sega od prvih in prazgodovinskih početkov ter tja do — Sokratove smrti.

Proti temu prav nič ne govori dejstvo, da se šele *po* Sokratu pričanja znani mogočni val one starogrške filozofije, ki postaja že podlaga in sestavni člen tudi pravega *znanstvenega* mišljenja in prizadevanja. Saj sem bil že ugotovil, da pravo znanstvo ni in ne sme biti samo osebno zrenje, in morda je najgloblja tragika starogrškega naroda bila vprav v tem, da je stari Grk tedaj, ko je dosegel takó imponantno stopnjo že prave znanstvene miselnosti in ko naj bi postala njegova predhodna narodna miselnost še *nacionalno* završena in zaključena, narodno in nacionalno propadel. Oba miselna vrhova te dobe, Platon in Aristotel, sta po vsej verjetnosti bolj na papirju kakor v stvari narodno in nacionalno čutila in tudi samo ljudstvo je prešlo pod tuje gospodstvo in je naposled izginilo. Zato lahko samo dobo do Sokrata nazivamo zares pozitivno dobo starogrškega narodnega in nacionalnega razvoja in z vida te dobe bom skušal izklesati tudi splošno veljavne zakonite stopnje same narodne in nacionalne miselnosti. Pri tem čitatelja ne bom mučil z izrečnim navajanjem posameznih filozofskih nazorov in nauk, pač pa bom postopal takó, da mi bosta lahko sledila oba: tisti, ki je v zgodovini starogrške filozofije veščak, in tudi tisti, ki ve o tem vsaj toliko, kakor je to že za tako zvano splošno naobrazbo potrebno. Naj tudi še omenim, da je pravo težišče notranjega razvoja slehernega naroda v njegovi *narodni* miselnosti: to miselnost oklepa časovno nazaj prvotna in zgolj plemenska miselnost, časovno naprej pa končno in že prava nacionalna miselnost. Zato govorimo bolje o zakonitih stopnjah same narodne miselnosti in že notranji razvoj starogrškega naroda zahteva, da ugotovimo zlasti štiri take stopnje prave narodne miselnosti, namreč *bajeslovno-plemensko*, *plemensko-narodno*, *narodno-državno* in *nacionalno-državno* stopnjo. Stari Grk je preživel vse prve tri stopnje svoje narodne miselnosti, četrta stopnja pa mu je bila odvzeta.

Sleherni pravi narodni razvoj se pričinja s tako zvano *bajeslovno* stopnjo narodne miselnosti. Prav bistveni znak te dobe narodnega življenja je v tem, da narodna miselnost na tej stopnji še ne pozna nikakega *reda*, in to ne na polju samega razmišljanja in tudi ne na polju hotnega udejstvovanja. Svet je za človeka te dobe samo še neka slepa obilica tako rekoč *slučajno* skupaj nametanih pojavov in dogodkov, med katerimi ni nobene *notranje* zveze. Zato je tudi vse bajeslovno razlaganje in tolmačenje še zgolj prisposodobno in vnanje. In tudi v praktičnem življenju odloča tu samo zvijača in fizična sila, pa naj mislimo na dejansko življenje v to dobo spadajočega človeškega poedinca ali tudi širših in zlasti plemenskih človeških skupin; zato v tej dobi tudi še ne more biti besede o kaki pravi pravni ureditvi glavnih življenjskih odnosov in o kaki pravi moralni poglobitvi življenja. Jasno, saj je človek te dobe *tudi sam* le še neurejena obilica posameznih doživetij, pri čemer imata odločilno moč samo neposredni čutni videz in trenutno poželenje. Človek te dobe še nima nikake zavesti lastne osebne enotnosti in je zato tudi še slep za fizični red izven sebe in za moralni red v sebi; njegovo življenje je še zgolj instinktivno in zato kajpada skupnostno; ali ta skupnost je v najboljšem pomenu le družinsko-plemenska skupnost. Zato gre tu res za prvo, *bajeslovno-plemensko* stopnjo narodne miselnosti, in razvoj naroda na tej stopnji je že sam po sebi toliko kakor njegov prazgodovinski razvoj. Tej prvi dobi narodnega notranjega razvoja sledi najprej posebna *prehodna doba*, ki bi jo tudi lahko prištevali še k bajeslovni stopnji narodne miselnosti, ki pa vendar pomenja že prehod k nadaljnjemu ter višjemu razvoju. Pri starem Grku je bil to čas, ko se je bila pričela kodifikacija narodnega *prava* in ko so se porajale znane pesnitve *Homerja* in *Hezioda*.

Kodifikacija prava je bila živi dokaz, kako se je prejšnje brezpravno stanje in prejšnja brutalna sila začela umikati jasnemu občutku potrebe po pravnem redu in po vzporedni višji ureditvi medsebojnih življenjskih odnosov. In kar je storila ta kodifikacija na polju praktično-dejanskih odnosov med človekom in človekom, to je omenjena narodna umetnost kaj močno pospeševala tudi na polju teoretično-miselnega gledanja na svet in življenje. To dokazuje zlasti dejstvo, da so se v teh pesnitvah prejšnji lokalni bogovi, ki so jih poznala samo posamezna plemena ali morda celo le posamezne starogrške vasice, začeli umikati poznavanju in priznavanju *panhelenskih*, *vsegrških* bogov, ki so bili v enakem odnosu do vsega naroda in katere častiti je vedno bolj postajala vsenarodno državna dolžnost. Samo to dejstvo nam tudi kaj dobro razlaga, kako se šele v tej dobi pričinja res že neko pravo *svetozorno* gledanje na svet in življenje. Človeka te dobe odlikuje že stremljenje po neki celotni sliki

sveta in življenja in torej po tem, kar bi lahko nazivali že pravo *svetovno in življenjsko naziranje*; saj so tudi omenjene pesnitve Homerja in Hezioda vprav v bistvu tudi nekak prvi poskus takega enotnega ter zares svetozornega pojmovanja vesoljstva.

Tudi to pa velja na tej stopnji še samo po obliki takega pojmovanja in ne po njegovi dejanski vsebini. V vsebinskem pogledu ima namreč narodna miselnost tudi na tej stopnji še pravi bajeslovni značaj; tudi na tej stopnji še ni znan pravi filozofski pojem znanstvenega zakona in vzporedne resnične notranje zveze med pojavi in dogodki: n. pr. tudi na tej stopnji še pošiljajo bogovi neposredno grom in blisk in še enako neposredno vodijo polet puščice in kopja. In tudi pravno stanje te dobe še ni nikako pravo državno stanje; zakaj tudi tu se n. pr. mrtvo še sodi kakor živo in delo za javnost se vrši bolj iz strahu kakor iz narodno-državne zavesti. Jasno, saj je človek te dobe zopet *tudi sam* bil kakor Janova glava, ki je z enim licem gledala še nazaj, v zgolj bajeslovno preteklost, z drugim pa je bila obrnjena že k nadaljnji in nebajeslovni bodočnosti. Človek te dobe je že pričel pravo *osebno* življenje, ali to samo še v kali in v prvih povojih; človek te dobe se je že zavedal lastne *osebne enotnosti*, ali to njegovo enotnost je še vedno prevladovala slepa necenotnost njegovega trenutnega doživljanja. *Zato* je človek te dobe pač že zahrepenel po nekem enotnem pojmovanju sveta in življenja, čeprav je stvarno še vedno ostal na točki bajeslovnega slučaja in bajeslovne usodnosti. *Zato* je človek te dobe pač že zahrepenel tudi po neki pravni ureditvi medsebojnih in torej socialnih življenjskih odnosov, čeprav je stvarno še vedno ostal na točki bajeslovne sile in zvijačne samohotnosti.

O tej dobi pravim, da se v njej zrcali *plemensko-narodna* stopnja narodne miselnosti, zato plemenska, ker je tu še vedno v ospredju neposredna krvna bližina in na njej osnovano zgolj instinktivno življenje, in zato narodna, ker se tu obenem javlja že nekak prehod v sledeče kulturno in pravo — državno življenje. Zdaj mislim na tedanje mogočne Atene, ki so s svojo notranjo ureditvijo, s svojo državno zavestjo in s svojimi kolonijami ustvarile na zapadu prvo pravo in, da se tako izrazim, povsem moderno državo. Stari Grk se je povzpel na tretjo, *narodno-državno* stopnjo svoje narodne miselnosti in kaj zanimiva in važna sta zlasti dva bistvena, sestavna znaka narodnega notranjega razvoja na tej stopnji. Šele zdaj so se namreč pojavili prvi začetki pravega filozofskega motrenja sveta in življenja: stari Grk se je že povzpel do filozofskega pojma *svetovnega zakona*, ki zahteva, da iščemo tudi pravo notranjo zvezo med pojavi in dogodki in jih ne smatramo le za gol slučaj ali le za slepo posledico brutalne, samohotne sile demonskih bitnosti. V tej dobi so nastopili možje, ki so iskali tako zvano „prasnov“ svetovja,

da bi prišli tako do *zakonite* notranje zveze med pojavi in dogodki in do vzporednega enotnega ter „naravnega“ tolmačenja prirodnih izprememb. Ni tu važno, da je n. pr. Tales v tem stiku govoril o vodi, Anaksimenes o zraku, Herakleitos o ognju itd.; vse to kajpada ne sodi več v znanstvo. Tem važnejši pa je filozofski duh, ki edini je tem mislecem omogočil, da so tako radikalno prelomili z dotedanjim zgolj bajeslovnim motrenjem prirodnega stvarstva. Odkrita je bila *ideja prirodnega zakona* in samo ta ideja je omogočila tudi nastop in nadaljnji razvoj pravega prirodoslovnega znanstva. Že s tem pa je izpovedan še drugi bistveni notranji znak te dobe, namreč da je bila tudi sem spadajoča pozornost starega Grka še samo *na zunaj obrnjena* in da je torej tudi tu dobljeni ter povsem novi pojem svetovne zakonitosti prav za prav bil samo toliko, kolikor je to, recimo, današnji pojem zgolj vnanje, telesne prirodnosti. Pojem pravega *zakona*, pravega *reda*, in to pojem *vnanjega* zakona, *vnanjega* reda, sta osnovni gibalni narodne miselnosti na tej stopnji.

In to dejstvo ni bilo le znak tedanjega miselnega gledanja na svet in življenje, temveč njegova sila se javlja, in to prvenstveno, tudi na polju tedanjih medsebojnih in dejanskih življenjskih odnosov. Omenjena in samo na zunaj obrnjena pozornost tedanjega Grka je imela za posledico, da je bilo enako povnanjeno tudi vse tedanje *socialno* življenje in da je postalo za starega Grka tako rekoč samo ob sebi umevno, da samo za *občestvo* živi in v danem primeru umrje. Junaki tedanje dobe niso imeli zavesti, da se za to ali ono osebno „žrtvujejo“; Leonidas v Termopilah in Miltiades na Maratonem polju sta za to dejstvo le posebno zgledna primera. Tedanja umetnost je bila enako sama sebi posvečena in je puščala prav malo sledov tistih, ki so jo dejanski ustvarjali; vse, tudi gospodarstvo in politika, je služilo samo veri in državi, državi in veri. Bila je to ona *klasična objektiviteta* v samem razmišljanju in dejanskem življenju, ki še ni poznala zgolj „zasebne“ zavesti in se zato tudi še ni lomila v luči zgolj zasebnih koristi in ciljev. Zato je bila to obenem doba resnične *objektivne državnosti*, v kateri je tudi vsako zasebno delovanje bilo tako rekoč že toliko kot občestveno in državno prizadevanje. Jasno, saj je človek te dobe zopet *tudi sam* bil že *osvobojena oseba* in ni bil več kakor Janova glava, ki bi bila z enim licem še vsa zamaknjena v zgolj bajeslovne davnine. Osebno življenje je imelo na tej stopnji že značaj *duhá*, kateremu edinemu gre moč, da se, če je treba, neposrednemu čutenemu videzu in trenutnemu poželenju tudi dejanski upre. Ali na drugi strani je bil to vendar le še prvi korak v kraljestvo duhovnega življenja: človeški duh je že samostojno deloval, to pa samo še na zunaj, samo na polju tega, kar sta mu že neposredni čut in trenutno poželenje prikazo-

vala kot njegovo daljnjšo in bližnjo „okolico“. Osebna enotnost človeka je bila že dovršena, ali dejanski se je izražala samo še v vnanjem odnosu človeka do sveta in do bližnjega. *Zato* je človek te dobe pač že ustvaril resnični pojem enotnega svetovnega zakona, čeprav je bil ta zakon po svoji vsebini še polni izraz zgolj čutnega gledanja na svet in življenje. *Zato* je človek te dobe pač že ustvaril temeljne pogoje enotnega življenjskega reda, čeprav je bil ta red po svoji vsebini še polni izraz zgolj plemenske življenjske skupnosti. *Zato* končno govorim na tej točki o narodno-državni stopnji narodne miselnosti: ta miselnost je že narodna, ker spaja posamezna plemena v kulturno celino enotnega naroda, in je državna, ker daje tej celini tudi značaj prave državne enotnosti.

Rečeno je samo priča, da je duša starega Grka zahtevala še nadaljnji razvoj. Bil bi to razvoj, ko oproščeni človeški duh najde *tudi samega sebe* in ko se osebno zavestna narodna miselnost še dvigne na stopnjo očiščene *osebne samozavesti*. In stari Grk je res tudi to pot nastopil, ali v prvem zamahu ni krenil do *samega sebe*, pač pa zopet samo k *svoji* čutnosti in k *svojemu* trenutnemu poželenju. Grški duh je resda krenil „na znotraj“, ali pri tem je obstal na mestu, ki se ga je, povnanjen, bil že davno oprostil. To je bila doba *starogrških sofistov*, ki so pričeli prikazovati vse samo v luči *individualnega zdenja* in *zasebne koristi*: prava osebnost se je umaknila goli — zasebnosti, zato je tudi pojem resnice postal toliko kakor pojem čutnega videza, pojem kreposti pa samo toliko kakor pojem dejanske moči. Ta doba je resda imela tudi svojo pozitivno stran in je s svojo ponotranjeno pozornostjo zlasti odkrila tudi zgolj *dušeslovno* ozadje vsega človeškega dejanja in nehanja. Tem usodnejša pa je bila njena negativna stran, namreč njeno zavračanje vsakega *objektivnega* in od slehernega človeškega posameznika povsem nezavisnega *merila* vsega človeškega dejanja in prizadevanja. To je bila zares *kritična* doba v razvoju starogrške duše in obenem doba, ki je ta duša *ni prebolela*. Resda je nastopil *Sokrat*, ki je še močneje poudaril neizogibno potrebo *osebnega* življenja, obenem pa dostavil, da je vprav tako življenje še — pravilno ali nepravilno in da je pravilnost takega življenja vse kaj drugačnega ko individualno dozdevanje in zasebna korist. Ali ta Sokratov klic, naj se vrne duh k samemu sebi, je ostal osamljen in ni zajel narodne miselnosti njegovega ljudstva: zakaj najboljši tedanji patrioti so zahtevali Sokratovo smrt in Sokrat je moral umreti in z njim so umrle tudi stare Atene, ki jim ni bilo sojeno, da bi se preko prvotnega bajeslovno-plemenskega, sledečega plemensko-narodnega in končnega narodno-državnega razvoja povzpele tudi na zares končno ter najvišjo stopnjo vsegrške *nacionalne* miselnosti.

Kako to? S tem prehajam na *naše* narodno življenje in otvarjam vprašanje, kaj gre nam Slovencem in kaj čaka nas Slovence, ako tudi mi svojo preteklost in svojo bodočnost kratko premotrimo še v luči podanega trojnega, četvernega razvoja starogrške narodne miselnosti.

(Konec prihodnjič.)

K O M E D I J A N T I

B R A T K O K R E F T

I

Vsa ulica ob bólnici je bila polna ljudi. Nekateri so stali na pločnikih, drugi kar sredi ceste. Otroci so silili svoje matere k mrtvašnici, da bi ga še enkrat videli. S cestno železnico so prihajali novi radovedneži. Vsi, ki ga še niso videli, so se trli k mrtvašnici. Navaden voz tretjega razreda je že stal tam. Konja sta leno prestopala na mestu in dremala. Tudi voznik se je dolgočasil in zeval na kozlu. Prezgodaj se je pripeljal.

„Mamica, nič ga ne vidim!“ je vzkliknil fantek, ki ga je vodila za roko lepo oblečena gospa. Jezilo jo je, ker so se ljudje tako gnetli, da ni mogla hitro naprej. Ko ji je neka starejša ženica stopila na nogo, je užaljeno pripomnila: „Malo bolj bi pa res lahko pazili!“ Ženica se je obrnila in pogledala lepo oblečeno, mlado damo. Že je hotela nekaj reči, ustnice so se ji že premaknile, pa si je zadnji trenotek premislila. Mogoče se je ustrašila njene mladostne zunanosti, mogoče da jo je bilo res sram, ker je stopila tako mladi in lepi dami na nogo. Medtem so stopili v mrtvašnico. V desnem kotu je ležal v preveliki krsti pritlikavec v črni slavnostni obleki s cilindrom na glavi.

„Mamica, vzdigni me!“

Gospa je dvignila otroka. Mrtvi pritlikavec je bil prav tak, kakršnega so videli v cirkusu. Samo oči je imel zaprte. Obraz pa je bil v življenju prav tako rumen kakor zdaj. Široke ustnice so bile sinje in upadle. Na rokah je imel bele rokavice.

Nekateri so ga kropili in se križali. Mrtvašnica je smrdela od stenjev in sveč. Tudi od nekaterih žensk je puhtelo, da si je dama s parfumiranim robcem tolažila občutljivi, napudrani nos.

„Jo že neso!“ se je zaslišalo od zadaj in vse se je obrnilo v tisto stran. Dolg, suh človek z nagubanim obrazom in sivimi lasmi je prinesel pritlikavko, o kateri so že vsi vedeli, da je žena mrtvega pritlikavca. Oblečena je bila v črno obleko. Preko glave so ji zavezali črn šal. Gospa z otrokom je šele tukaj opazila, da nima odrezanih las. (V cirkusu tega ni

Ko menih ubog in strog
čakal bo le kradoma,
da zbudi nenadoma
ga v ognjenem grmu Bog.

Preko carstev devetero
šel bo tuj po teh stezáh —
dokler s svojo blazno vero
nem ne bo se zgrudil v prah.

STAROGRŠKA FILOZOFIJA IN SLOVENCİ

FRANCE VEBER

II

(Konec.)

Tudi Slovenci smo že davno preživeli prvo in drugo, bajeslovno-plemensko in plemensko-narodno stopnjo svojega notranjega razvoja, čeprav ni dvoma, da preté stvarnemu študiju tega našega razvoja večje težave, nego bi si to mogli misliti oni učenjaški romantiki preteklega stoletja, ki so že v vseh podrobnostih govorili tudi o posebnem slovan-skem „Olimpu“. Ne da pa se zanikati *dejstvo* takega, bajeslovnega razvoja naše narodne miselnosti. Ta naš razvoj sega nazaj, ko smo še živeli v objemu vseslovanske vzajemnosti, in nas je spremljal še tedaj, ko smo pričeli živeti tudi že neko samostojno življenje. Naše ljudske pripovedke in bajke so za to dovolj zgovorna priča. In že na tej točki se pričenjajo zanimive in važne razlike med našim in svoječasnim starogrškim razvojem narodne miselnosti. Stari Grk je bil ostal, da se takó izrazim, na eni zemlji, na enem kraju; vse krajevne razlike, ki so polagoma tudi tam vedno bolj ločile pleme od plemena, so bile ostale vsaj v glavnem krajevno nepretrgane in zvezno prehodne. Mi pa smo se bili od svoje skupne slovanske pramatere polagoma že tedaj tako oddaljili, da smo bili že v onih časih nanjo skorajda popolnoma pozabili. Zato nismo dobili svojega vseslovanskega „Homerja“ in „Hezioda“, zato imajo tudi naše ljudske bajke in pripovedke zlasti dve plasti, izmed katerih prva meri na naše prvotno življenje v vseslovanski skupnosti, druga pa na dobo naše poznejše plemensko-narodne samostojnosti in zato je vprav ta druga plast našega bajeslovnega gledanja na svet in življenje še danes bolj vidna in obenem taka, da jasno priča, kakó smo že na tej bajeslovni stopnji svojega notranjega razvoja kaj radi sprejemali tudi bolj *oddaljene* predstave

in *tuja* gledanja na svet in življenje. Našo narodno miselnost je takó doletela posebna izguba in poseben dobiček. Vedno bolj smo izgubljali ljudsko zavest prvotne slovanske plemenske skupnosti, obenem pa smo dobivali vedno več pogleda v duše tujih plemen in tujih narodov, kar je storilo, da je postala tudi naša že osamosvojena narodna miselnost tudi po svojem obzorju še bogatejša in širša; vendar je ona zavest prvotne skupnosti tudi na tej drugi stopnji naše narodne miselnosti delovala naprej in ni dopuščala, da bi bili že tedaj utonili v morju tuje duševnosti. Seveda pa velja tudi za nas dejstvo, da je bila naša narodna miselnost na svoji prvi stopnji še zgolj instinktivno-slovanska in da je šele na drugi stopnji začela dobivati značaj posebne in osebne — slovenske miselnosti, ki pa je bila po svoji vsebini še vedno zgolj bajeslovno osnovana. Zato se mi tudi upravičeno dozdeva, da imajo tudi sem spadajoče *naše* ljudske pripovedke in bajke neprimerno bolj *svetozoren značaj* kakor njih take osnove, ki smo jih prinesli s seboj že iz prvotne slovanske vzajemnosti.

Tudi našemu bajeslovnemu razvoju je sledil razvoj, ki nam je dal zaslutiti ono veliko razdaljo, ki je med bajko in resničnim sporočilom in med slepim slučajem mitične sile in prirodno nujnostjo dejanskih dogodkov. Toda zopet še v ostrejšem nasprotju s starim Grkom ti prvi početki našega narodnega dozorevanja niso bili obenem početki nikake prave lastne državnosti. Nasprotno, to je bil čas našega tujega državljanstva, čas našega državnega suženjstva. Tudi to je bila že tretja, narodno-državna stopnja naše narodne miselnosti, ki pa so ji samo vnanje prilike dale posebno in, da se takó izrazim, negativno vsebino: pričeli smo živeti že pravo državno življenje, ali samo še pod tujo voljo in tujim gospostvom. Morda vprav iz tega razloga pa je bil ta čas obenem poln blagoslova za naš nadaljnji razvoj. Zmagoslavni pohod *krščanstva* je prinesel našemu ljudstvu prvo filozofijo, ki ni bila več osnovana na samih bajeslovnih predstavah in pojmi, in *sila držav*, ki so si to ljudstvo druga za drugo osvajale, je tem bolj pospeševala naš nekam že prirodni čut za pravni red in za avtoriteto oblasti. In vse to je storilo, da je bila na tej stopnji tudi naša narodna miselnost v svojih končnih koreninah povsem enaka orisani tretji stopnji starogrške narodne miselnosti: tudi naša ljudska pozornost je bila — že po sili razmer — še samo na zunaj obrnjena in tudi mi smo smatrali tako rekoč za samo ob sebi umevno, da delamo in storimo ne glede na svoje zasebno svojstvo samo to ali vsaj predvsem to, kar se nam je kakorkoli samo od zunaj in od zgoraj velevalo. Bila je to doba naše *prisilne narodne vzgoje*, in dejstvo, da smo tudi to dobo srečno preživeli, je bilo za naš nadaljnji notranji razvoj neprimerno večjega pomena, kakor če bi si bili tedaj v zmagovitem navalu kakor Huni za trenotek osvojili vso Evropo; zakaj samo

takó smo tudi za svoj nadaljnji notranji razvoj ostali oboroženi z živo zavestjo, da je uvaževanje prirodnih nujnosti več ko naslada neposrednega čutnega videza in da je prava socialna pokorščina več ko vdajanje samo trenutnemu poželenju. Seveda smo, kakor stari Grk, na tej stopnji tudi mi živeli že pravo osvobodeno osebno življenje in to samo še v odnosu do svoje bližnje in daljne „okolice“. Toda dočim je bilo takó povnanjeno osebno življenje pri starem Grku tako rekoč povsem samorodno in prvemu koraku v kraljestvo duhá tudi povsem primerno, pa je pri nas ta povnanjenost *razen tega* bila še posledica borbe za zemljo in državne pokorščine tujerodni oblasti. Morda to razlaga, da smo že v tej dobi imeli velike možé, čeprav jih imenoma manj poznamo: že ti možje so bili vzori slovenskega osebnega življenja in delovanja, ali njih življenje in delovanje je še bilo življenje in delovanje v tujini, življenje in delovanje za tujca. Po moji domnevi in vednosti spadajo sem zlasti tedanji slovenski mladeniči, ki so se bili zbog svoje nadarjenosti v tujini povzpeli na mesta cerkvenih dostojanstvenikov, učenih vzgojiteljev in vplivnih državnih uradnikov.

In tudi za nas je tem nujneje sledila še doba prave notranje poglobitve, doba naše *na znotraj obrnjene ljudskonarodne miselnosti*. In čudno, tudi za ta svoj nadaljnji notranji razvoj smo prve pobude dobili od zunaj. Ta doba se je za nas pričela s časom tako zvane *reformacije*, tako zvanega *preporoda*, ki je imel najprej versko obeležje in je naše ljudstvo obogatil z mislijo, da je človek za svoje misli in za svoja dejanja v prvi vrsti tedaj odgovoren, kadar v resnici *sam misli* in kadar sledi samo glasu *lastne* vesti. S tem je tudi rečeno, da postavljam prve začetke tega preporoda že v prvo polovico 16. stoletja in da torej tu ne mislim le na oni poznejši preporod, o katerem govoré *literarni zgodovinarji* šele v zvezi z našim narodnim prebujenjem v prvi polovici 19. stoletja; saj je tudi ta drugi preporod zgodovinsko in idejno nazaj osnovan na onem prvem preporodu, ki je naš edini *osnovni* preporod in sega neposredno v zares osnovne, namreč verske korenine naše narodne miselnosti. Vprav versko ozadje tega pokreta dela tudi razumljivo, da sodijo v ta čas prvi slovenski prevodi sv. pisma, ki so imeli prav ta namen, da naj bi ljudstvo samo čitalo svete knjige in da naj bi se ljudstvo ob takem *lastnem* pogledu *avtonomno* prepričalo, kaj mu je potrebno za končni smoter njegovega življenja na zemlji. Drugo vprašanje je, ali je bila to prava pot za dosego takih transcendentnih namenov. V tem stiku je pač mnogo važnejše dejstvo, da so imeli ti verski početki slovenske reformacije nekako sami po sebi še nedogledne nadaljnje posledice. Naše ljudstvo je postajalo pismeno in je pričelo dobivati tudi svoje narodno slovstvo: najprej versko in jezikovno-slovnično, nato gospodarsko-praktično in

naposled tudi pripovedno-umetniško. Vedno močnejše se je začela javljati sila naše samostojne narodne zavesti, vedno večje je postajalo število naših narodnih buditeljev in voditeljev in iz naše sredine so vstajali tudi klasiki na vseh poljih kulturnega udejstvovanja: v gospodarstvu, umetnosti, znanosti, politiki in pravi religiozni vzgoji našega ljudstva. Postali smo zrel narod, ki mu je manjkalo samo še to, da bi smel in mogel živeti tudi v svoji, *osvobojeni državi*. Zato je bila to zares *prehodna četrta* doba našega narodnega razvoja, naše narodne miselnosti, in morda se tudi čitatelj ne more prečuditi tisti veliki razliki, ki je med tem našim razvojem in med prej orisano in enako prehodno četrto stopnjo starogrške narodne miselnosti.

Tam, v Atenah, je bila to doba *sofistov*, ki so resnico in pravico zamenjavali z videzom in samohotnostjo, tu, pri nas, je bila to doba našega pripravljanja k spoznanju resnice in k dosegu pravice; tam, v Atenah, je bila to doba napihnenih vsevedežev, ki so pobirali za svoje podtalno delovanje mastne honorarje, tu, pri nas, je bila to doba resničnih rodoljubov, ki so prečesto v največjem trpljenju živeli in delovali samo za duševni dvig in gospodarski napredek svojega ljudstva; tam, v Atenah, je bila to doba počasnega ginevanja starogrške državne misli, tu, pri nas, pa je bila to doba *končnega prehoda v osvobojeno samostojno državo*. Sicer pa je morda že zdaj vsakemu jasno, *odkod* ta skorajda neumevna razlika med tema dvema preporodoma, med starogrškim atenskim in našim slovenskim preporodom. Pri obeh preporodih je šlo za odkritje *človeka*, za duhovno *ponotranjenje* osnovne življenjske pozornosti in za vzporedno *človekozorno* pojmovanje sveta in življenja. Toda staremu Grku se je tudi takó odkriti „človek“ zazdel samo obilica čutnih doznavanj in trenutnih poželenj, starogrško duhovno ponotranjenje je bilo le zavestni poudarek človeške animalnosti, tiste animalnosti, ki je bila dejanski premagana že ob koncu bajeslovne dobe starogrške narodne miselnosti, in zato je bilo tudi starogrško nenadno „človekozorno“ gledanje na svet in življenje toliko ko dosledno znikanje sleherne dejanske resnice in sleherne dejanske dobrine. Ta starogrški preporod je bil takó nižji od predhodne narodno-državne stopnje starogrške narodne miselnosti, ki je bila, in to prvenstveno, zgrajena vprav na pojmu dejanske resnice in dejanskega dobrega, čeprav je oboje izvajala samo še na temelju in po vzorcu zgolj prirodne nujnosti. To so dobro vedeli tudi tedanji starogrški patrioti, ki so zato klicali, naj se narod zopet povrne k zlati preteklosti in k idealom svojih pradedov, in to je dobro vedel tudi — Sokrat, ki je tudi nastopil proti sofistom, to pa v trdni veri, da popelje z resničnim duhovnim preporodom svoj narod še k nadaljnjemu in višjemu razvoju: toda Sokrat je

moral umreti in malo pokolenj po njem je pomandral razcepljene Grke najprej Macedonec, potem pa Rimljan.

Kakšen pa je bil naš slovenski preporod? Pravi odgovor na to vprašanje bomo dobili, ako ne bomo nikoli pozabili zgodovinskega dejstva, da je *naš* preporoditelj bil *v eni osebi* oboje, naš prvi „solist“ in naš „narodni Sokrat“; njegovo ime je Primož Trubar. Trubar naše narodne miselnosti ni le ponotranjil, temveč ji je tudi sam predpisal smer same ter čiste duhovnosti: samo za „zveličanje duše“ mu gre. Torej je naša reformacija v nasprotju s starogrško že v prvih početkih imela značaj dejanske in resnične duhovne poglobitve našega ljudstva. Morda bi tu kdo ugovarjal, da je veljalo Trubarjevo delovanje bolj našim tedanjim „inteligentom“ (plemičem, meščanom) in ne samemu ljudstvu. Ta ugovor pa prezré, da je tudi Trubar pristen sin svojega ljudstva in da je tudi zgodovina ljudstva v najbolj važnih ozirih toliko kakor zgodovina *njegove* inteligence. Nastop Trubarjev je bil takó samo prvi ter že na zunaj vidni sunek k takemu nadaljnemu razvoju, kakor ga je naša ljudska duša sama v svojih podzavednih globinah že pred Trubarjem zahtevala in po njem tudi dejanski omogočila. In še to: tudi starogrški sofisti so delovali med samo inteligenco in tudi njih — negativno delovanje je bilo v kvar samemu ljudstvu; in tudi Trubar je (pri nas) deloval med samo inteligenco in tudi njegovo — pozitivno delovanje je postalo končno v prid tudi samemu ljudstvu. Tudi neposredno nadaljnji naši preporoditelji so bili obenem naši svečeniki in ta samemu poduhovljenju namenjena in od zgolj čutnega videza ter zgolj trenutnega poželenja tako daleč oddaljena smer je ostala našemu notranjemu razvoju naprej ohranjena in je naposled storila, da je naša reformacija bila res v zveličanje in ne v pogubo našega *ljudstva*: po svetovni vojni smo vstopili v *resnično četrto* in doslej najvišjo dobo svojega narodnega razvoja, postali smo narodni člen lastne *nacionalne države*.

Tako smo dosegli obenem četrto, nacionalno-državno stopnjo svoje narodne miselnosti in moja naloga naj bo še ta, da izluščim na kratko tudi neposredno jedro te miselnosti, najprej takó, da odkrijem značilne osnove slovenske miselnosti vobče, nato pa takó, da opozorim tudi na posebni dušeslovni pomen njenega državno-nacionalnega vrhunca. Naša miselnost ima v bistvu dvojno, trojno osnovo. Prva osnova je dana z našim praslovanskim izvorom; je to svojstveno *slovansko dejstvo* naše narodne miselnosti. To dejstvo je storilo, da smo se kot Slovani ohranili, in zveni samo po sebi tudi iz onega panslavizma, ki so mu bili takó zelo naklonjeni tudi veliki slovenski duhovi in ki mu dajejo vprav naši dnevi tudi že konkretnejšo obliko življenjske nujnosti in dejanske možnosti. Res, da so bili časi, ko so naši „panslavisti“ morali slišati

očitke, češ, da so preveliki idealisti in premajhni realisti; ali vprav tak idealizem še najbolj priča za dejanski obstoj čiste slovanske miselnosti. No, danes pa menda vsi čutimo, kakó bi bilo čimveč take miselnosti tudi v naš konkretni blagor in dejanski prospeh. In takó so zopet že vnanje prilike nanesele, da smemo govoriti celó o vedno bolj *rastočem slovanskem dejstvu* naše narodne miselnosti. Druga osnova slovenske miselnosti je dana z nadaljnjim in vendar še *samorodnim* razvojem naše praslovanske skupnosti; to je svojstveno *južnoslovansko dejstvo* naše narodne miselnosti. To dejstvo je storilo, da smo tudi mi ostali močan in čvrst del vseh južnih Slovanov, in zveni zopet že samo po sebi iz onega jugoslavizma, ki so mu zopet bili takó zelo naklonjeni tudi veliki slovenski duhovi in ki je bil z ustanovitvijo naše Jugoslavije tudi dejanski uresničen in državno sankcioniran. In tudi tu se je govorilo na primer o preveč sanjavem in premalo preudarnem „ilirizmu“, dasi je vprav ta sanjavost zopet še najbolj pričala za dejanski obstoj enako čiste jugoslovanske miselnosti. Vprav v naših dneh pa menda ni več pristnega Slovenca, ki bi ne gojil javne ali vsaj skrite želje po končnem gospodarskem, kulturnem in — če Bog dá — tudi političnem zedinjenju vseh južnih Slovanov; zato smemo zopet govoriti o vedno bolj *rastočem južnoslovanskem dejstvu* naše narodne miselnosti. Tretja osnova slovenske miselnosti pa je naposled dana z enakim nadaljnjim, vendar že *tujerodnim* razvojem naše praslovanske skupnosti in je vse, kar sem bil že povedal o počasnem stoletnem in stoletnem postopnem razvoju naše narodne miselnosti, že samo dovolj glasna priča, da moremo res govoriti še o posebnem *tujerodnem dejstvu* naše narodne miselnosti. In naj bo izrečno pribito, da je to dejstvo v našem narodnem življenju resda pogajalo tudi prikazni, kakor so: odpadništvo, preveliko navduševanje za tuje delo in tuje blago, premajhna mera samozavesti, hinavščina itd.; toda v bistvu je bilo tudi to dejstvo našemu notranjemu razvoju samo v korist. To dejstvo je naše notranje in vnanje obzorje še posebej vsestranski bogatilo in menda ni naroda v Evropi, čigar skušnje in pridobitve bi po tej ali drugi poti ne bile prišle v dobro tudi naši narodni miselnosti, čeprav se bo tu vsakdo spomnil zlasti na naše stike z germanskimi in romanskimi narodi. To dejstvo tudi ni dopuščalo, da bi postal naš notranji razvoj *degenerativen*, kakor je to naposled postal nekam izključno samorodni razvoj starogrške narodne miselnosti, in to vprav tedaj, ko naj bi postala ta miselnost tudi še — nacionalno zaključena. In takó je tudi s te strani umeven *naš* končni prehod v nacionalno-državno življenje, v katerem pa dobiva, kakor vse kaže, pravkar omenjeno tujerodno dejstvo slovenstva značaj vedno bolj *pojemaajočega dejstva* naše narodne miselnosti. Slovenci se *šele sedaj* čedalje močneje in jasneje zavedajo tudi

svojega svojstva, svoje individualnosti, ki je kajpada ne more nobena „analiza“ neposredno zadeti. Proti tej moji tezi tudi nič ne govore prevodi iz tuje literature, ki se pri nas vprav v naših dneh pač preobilno množé. Ti prevodi postajajo vedno manj dejavna dejstva naše miselnosti in bi bilo tudi za nas mnogo bolje, če bi zopet pričeli na njihovo mesto postavljati lastna dela in lastne vzore. Zato tudi ni čuda, da koristijo ti prevodi mnogokrat samo — žepu podjetnega založnika in potrebnega prevajavca. Šele nacionalno prebujeni in prerojeni Slovenci smo res — Slovenci.

Zato morda ne bo nikomur v dolgočasje, ako poskusim v vsej kratkosti¹ predočiti res še posebno dušeslovno osnovo in poseben dušeslovni pomen te končne, nacionalne stopnje naše narodne miselnosti. Vsakdo mi bo priznal, da je tudi pravo narodno življenje izhodno ter končno osnovano na družinskem življenju in da je zato družina toliko kot celica naroda. Značilna stran družine pa je neposredno krvno sorodstvo njenih članov in je zato tudi življenje družine še vseskozi neposredno in instinktivno-gonsko („materina ljubezen je slepa“). Iz tega razloga sama družina še tudi ne more biti neposredni vir nikakega pravega socialno-kulturnega udejstvovanja, ker se za vsako tako udejstvovanje še zahteva prestop iz območja samih instinktov in gonov na polje razuma in volje, prestop iz človeške animalnosti na polje človeške duhovnosti. Odtod tudi kulturna pristranost in nebogljenost prejšnjega „aristokratskega“ življenja, kolikor je to življenje v resnici bilo izključno „družinsko“. V tem oziru pa tudi tedaj nismo mnogo na boljšem, kadar zapustimo samo družino in se povzpemo na točko, kjer se posamezne družine združujejo v tako zvani plemenski socialni zajednici. Tudi „pleme“ je v bistvu samo primerno razširjena družina in tudi na točki plemena je še v ospredju instinktivno-gonsko življenje, ne pa sila razuma in volje. Vsaj v socialnem pogledu je to takó, in zato ni čuda, da so tudi plemenski razdori in boji

¹ Podrobnejšo utemeljitev naslednjih izvajanj najde čitatelj v mojih „Idejnih temeljih slovanskega agrarizma“ iz leta 1928. in v moji „Filozofiji“ iz leta 1930. Moje končne misli o človeku in o animalno-duhovnem ustroju človeške narave pa bo prinesla knjiga „O Bogu“, ki bo izšla, čim bodo današnje hude gospodarske razmere dopuščale izdajo tako obsežnega spisa (okrog 400 strani). S posebnih gospodarsko-teoretskih vidikov pa bom skušal ta vprašanja osvetliti v svojem manjšem spisu: „Idejni temelji zadružnega gibanja“, ki ga bo izdala Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Že v tem stiku pa naj navedem svoje osnovno prepričanje, da je tudi ves pravi gospodarski razvoj v svojem bistvu samo poseben narodno-nacionalni razvoj. Tudi zgodovina gospodarstva je zgodovina narodov in ne obratno. Ko pa je gospodarstvo začelo razvijati sile nekega zares „lastnega“ razvoja, ki gre mimo narodov ali celo proti njim, si je samo zapelo svojo pogrebno koračnico: „kapitalizem“ se imenuje danes krivec vsega, tudi takega zla, ki ga sam ni nikoli zagrešil.

— najstrastnejši razdori in boji. Šele tedaj, ko se posamezna plemena strnejo v obliki posebne, namreč *narodne* socialne zajednice, prične razen neposrednega življenjskega instinkta in slepega življenjskega gona delovati tudi pravi *socialni razum* in prava *socialna volja*. Zato se šele na tej stopnji porajajo pravi kulturni dogodki, kakor jih beleži zgodovina narodne znanosti, narodnega gospodarstva, narodne umetnosti, in zato bomo tudi že živalstvu pripisovali zmožnost in potrebo nekega družinskega in družinsko-plemenskega življenja: kdo pa bo stikal še za posebnim „narodnim“ razvojem živalstva? Ali tudi *takó pojmovani* narod je samo *prehodna točka*, ki sili k nadaljnjemu razvoju. In to je končni *nacionalni razvoj* človeškega življenja. Kakor tvoré posamezne družine v svoji celoti še pristojna plemena, le-ta pa pristojne narodne skupine, s katerimi šele se pričinja pravi kulturno-socialni razvoj življenja na zemlji, *takó* tvorijo posamezni narodi pristojne *nacionalne skupine*, katere šele dadó temu kulturno-socialnemu življenju njegovo *dokončno višino* in njegov *definitivni razmah*.

In *človeštvo*? No, o njem velja po vsem rečenem najmanj to, da mora biti v prvi vrsti in neposredno — nacionalno zgrajeno in nacionalno opredeljeno. Vprav tu je posebej uvaževati v naslednjem odstavku izrečno omenjeno zakonitost, da namreč vsakokratna prejšnja in nižja socialna oblika ni samo pogoj za naslednjo in višjo, temveč tudi njena neizogibna *nadaljnja osnova*: nacionalna misel odpira pot do človečanske misli in nacionalna misel mora ostati naprej živa, ali pa tudi človečanska misel zamré. In to dejstvo je res še prav posebej pomembno. Človek ni zgolj instinktivno-gonsko in ne zgolj umsko-hotno bitje, ni sama žival in ne sam duh. Samo na *narodno-nacionalni* stopnji pa se obe ti plati človeške narave tudi v socialnem pogledu harmonično križata in medsebojno podpirata. Torej bi vsak, ki bi skušal obistiniti neko „samo človeštvo“, grešil proti človeku *takó* z ene strani, kakor bi z druge grešil proti njemu vsak, ki bi skušal obistiniti neko „samo družinsko-plemensko“ človeško življenje: kakor bi ta skušal potisniti človeka na nižino samih instinktov, *takó* bi ga oni skušal dvigniti na višino same razumnosti. Že Avguštin in Kant pa sta pravilno naglasila, da to oboje ne gre: zakaj človeški instinkt brez razuma je „*slep*“, človeški razum brez instinkta pa „*prazen*“. Zato so tudi različne sodobne „človečanske“ ustanove (D. N., mednarodna sodišča, mednarodne lige itd.) samo toliko zares socialno pomembne, kolikor služijo obenem pravičnim *nacionalnim* potrebam in težnjam. Samo eno ustanovo poznam, ki idejo človečanstva zares neposredno oživlja in širi; in to je, kakor sem jo bil že v svoji „Filozofiji“ leta 1930. *takó* imenoval, samo *cerkvena ustanova*: vprav

ona pa je povsod, kjer se javlja v res čisti obliki, obenem najjačja zaščitnica družinsko-plemenskega in narodno-nacionalnega življenja na zemlji.

Človeška notranja narava, človeško življenje je dvojno, instinktivnogonsko in umstveno-hotno, živalsko in osebno, *animalno* in *duhovno*. Ta animalna in duhovna stran človeka poedinca pa se jasno odraža tudi v pristojni človeški *socialnosti*. In sicer sta družina in pleme zakoniti torišči človeške *socialne animalnosti*, narod in nacija sta pa enako zakoniti torišči človeške *socialne duhovnosti*. In kakor je duhovnost človeka poedinca razvojno zgrajena in tudi naprej osnovana na njegovi animalnosti, enako je tudi narodno-nacionalno življenje razvojno zgrajeno in tudi naprej osnovano na družinsko-plemenskem: uničiti družine in plemena bi bilo toliko, kakor uničiti narode in nacije. Družina je nadalje *elementarna oblika* človeške socialne animalnosti in pleme je nje *občestvena završenost*; enako je narod *elementarna oblika* človeške socialne duhovnosti in nacija je nje *občestvena završenost*. In kakor je pleme razvojno zgrajeno in tudi naprej osnovano na svojih družinah, enako je nacija razvojno zgrajena in tudi naprej osnovana na — svojih narodih: uničiti družine bi bilo toliko, kakor uničiti pleme, in uničiti narode bi bilo toliko, kakor uničiti nacijo. Šele od nacije je neposredna pot tudi do *človečanstva*, do *humanitete*, ki pa mora ostati slej ko prej nacionalno osnovana, ako naj ne postane samo drug izraz za tem hujše javljanje — živali v človeku. Na tem dejstvu se je zlomil že oni nenacionalni „helenizem“, ki se je bil pojavil po političnem zlomu stare Grške, in na tem dejstvu se bo zlomil tudi ves sodobni „internacionalizem“, ako bo v svoji borbi za „samo človeštvo“ preziral njegove narodno-nacionalne osnove.

Družina, pleme, narod, nacija — to so potemtakem resnične izhodne in dokončne točke vse prave človeške animalnosti in vse prave človeške *kulturnosti*; pri tem je družina izhodna osnovna točka neposrednega instinkta in slepega gona, nacija pa je končna in enako osnovna točka dejanskega socialnega razuma in dejanske socialne volje. Če pa je vse to takó, tedaj smo Slovenci v resnici postali deležni *vsega*, kar je stvar *samega zgodovinskega in dušeslovnega* razvoja: iz prvotne družinsko-plemenske vseslovanske skupnosti in sledečega plemensko-narodnega tipanja smo se razvijali v smeri prave narodne duševne in politične zasužnjenosti — to je bila prva, druga in tretja doba našega notranjega razvoja —, nato smo dospeli na stopnjo narodne duševne svobode, ki pa jo je še vedno zatemnévala naša politična zasužnjenost — to je bila prehodna četrta doba našega notranjega razvoja in torej doba od našega preporeda do konca svetovne vojne —, naposled pa smo dosegli točko našega narodno-nacionalnega razvoja, ki nam je prinesel duševno *in*

politično osvobojenje našega ljudstva — in ta doba se pričinja z našo *Jugoslavijo!* Naj bo še izrečno pribito, da je Jugoslavija po vsem rečenem živi dokument resnične, *dušeslovno osnovane* in torej take *nacije*, ki je več ko sama — državnost. Tudi Švico n. pr. nazivajo „nacija“, čeprav je ta na Nemcih, Francozih in Italijanah zgrajena nacija samo drug izraz za enotnost *državne* zavesti. No, naša Jugoslavija pa je — in to prvenstveno — zgrajena na *krvni sorodnosti* svojih narodnih členov in govorita zato zanjo obe činjenici, usoda zgodovine in zahteva dušeslovnega dejstva. Takó bi znana državna zavest „Švicarja“ morala biti samó senca državne zavesti *Jugoslovana*.

Jugoslavija je *država* in toliko je pojem jugoslovanske nacije državno-političen pojem. Jugoslavija je na *plemenski sorodnosti svojih narodnih členov* zgrajena država in toliko je pojem jugoslovanske nacije nacionalno-dušesloven pojem. Jugoslavijo v prvem pomenu besede nam je dala *usoda zgodovine* (svetovna vojska!), Jugoslavijo v drugem pomenu besede pa nam je dal *svobodni sklep njenih narodnih členov* (1918!). In to drugo dejstvo je tem važnejše, ako pomislimo, da imajo sklepi narodov nekoliko daljšo veljavo kakor sklepi poedincev: ti veljajo morda za leta, oni pa za stoletja. Jasno je tudi, da dobiva Jugoslavija v prvem pomenu besede po Jugoslaviji v drugem pomenu besede še svojo posebno, namreč *socialno-etično sankcijo* (kakor je n. pr. Švica nima). Ta sankcija meri predvsem na gori omenjeno sociološko zakonitost, da naj ostanejo poznejše in višje zakonite socialne skupine tudi naprej osnovane na predhodnih in nižjih; Jugoslavija pa je res in to že v načelu vprav narodno-plemensko-družinsko osnovana nacionalna država. Zato bo po vsem rečenem veljalo še to dvoje: kakor je Jugoslavija v omenjenem prvem smislu zgodovinska tvorba stoletij nazaj, takó je ter naj bo ista, pa z Jugoslavijo v omenjenem drugem smislu obžarjena Jugoslavija *kulturna tvorba za stoletja naprej*. Ali vprav taka Jugoslavija bo morala v smislu omenjene posebne sociološke zahteve slej ko prej ostati le višja, namreč nacionalna oblikovalka in zaščitnica vseh glavnih posebnosti svojih družinsko-plemensko-narodnih temeljev. Vzvišena naloga take Jugoslavije je potemtakem zlasti dvojna: da lastno notranje življenje svojih narodnih členov tudi s svoje strani pogloblja in da odkazuje vsakemu teh členov še njegovo višje, namreč nacionalno poslanstvo. In če preidem zdaj zopet na nas Slovence, mi je najprej ugotoviti, da smo tudi mi postali sestaven narodni člen take državno in dušeslovno nacionalne Jugoslavije in da je zato tudi nas doletela dvojna naloga našega nadaljnega razvoja, *narodna in nacionalna*. Prvo našo nalogo bo najbolje zadelo načelo, da ostanimo slej ko prej *dobri Slovenci*. To prvo svojo nalogo pa moramo razumeti takó, da bo tudi naša druga naloga samo

neizogibna posledica prve. In to drugo našo nalogo bo najbolje zadelo načelo, da postanimo in ostanimo enako *dobri Jugoslovani*. Dober Slovenec — dober Jugoslovan in dober Jugoslovan — dober Slovenec, to dejstvo naj postane vodilno znamenje sedanje, narodno-nacionalne stopnje našega nadaljnega razvoja.

Ob koncu pa naj še ponovno pribijem, da je ta zadnja stopnja v razvoju naše narodne miselnosti tudi *nas same* dokončno okrepila in dokončno zedinila. Če vidi Ramovš prav, imamo nad trideset „narečij“ in torej tudi nad trideset samih slovenskih „plemen“. Še nikoli pa niso bila ta plemena takó edina, kakor so danes: za vedno so pokopani časi, ko je „Štajerc“ klel na „Kranjca“ in „Kranjc“ na „Štajerca“.² In ta edinost postaja zares *ljudskomiselna* in se izraža v skupnih *ljudskih* potrebah in v skupnih *ljudskih* ciljih in ne samo v ustih rodoljubne inteligence. Vse to in še marsikaj drugega (n. pr. univerza, narodna galerija, domači naraščaj na vseh popriščih kulturnega dela, slovenski delež na skupnem nacionalno-državnem prizadevanju, izločena nevarnost postopnega potujčevanja, ojačeno gospodarsko stremljenje itd.) pa je samo posledica zgodovinskega dejstva, da imamo svojo Jugoslavijo: zato je veselje in dolžnost, da za Jugoslavijo delujemo, tudi svojstveno slovensko veselje in svojstveno slovenska dolžnost.

HIŠA BREZ OKEN

T O N E S E L I Š K A R

Zito na oni strani reke se je že nagibalo pod težkimi klasi, sinje plavice so cvetele in rdeč mak, vrbe in jelše ob vodi so se zrcalile na svetli ploskvi, kačji pastirji so se lovili, sedali na liste in se dvigali, voda ob bregu je pritajeno pljusketala in veliki rumeni cveti kalužnic so bili polni pikapolonic in majhnih, kovinskozelenih hroščev, zdaj zdaj se je

² Priznati moram, da mi kot človeku, ki sem po svojem očetu „gorenjc“, po svoji materi pa „prlek“, ta ugotovitev dela prav posebno veselje. Vsakemu, ki meni, da naša plemenska enotnost še ni v resnici izvršena, pa odgovarjam: ta enotnost je *šele sedaj* dejanski izvedljiva, ker nam šele sedanji višji, nacionalni cilji odpirajo oči za vso malenkost zgolj „plemenskih“ nasprotij in bojev. „Homo styriacus“ in „homo carniolus“ je šele sedaj postal *en sam homo slovenicus*. Naj še pripomnim, da so tudi vse „težave“, o katerih danes radi govorimo, samo neizogibna posledica našega globljega in višjega razvoja: čim višji cilji, tem večje težave! Take težave so nas spremljale in so se vedno bolj večale že na bajeslovno-plemenski, plemensko-narodni, narodno-državni in duhovno-preporodni stopnji našega notranjega razvoja. Kaj čuda, da utegnejo biti naše sedanje težave morda res še večje in tehtnejše. To je samo znak, da so tudi osnovni cilji našega sedanjega življenja še višji in pomembnejši.